

Культура читання
і мистецтво книговидання

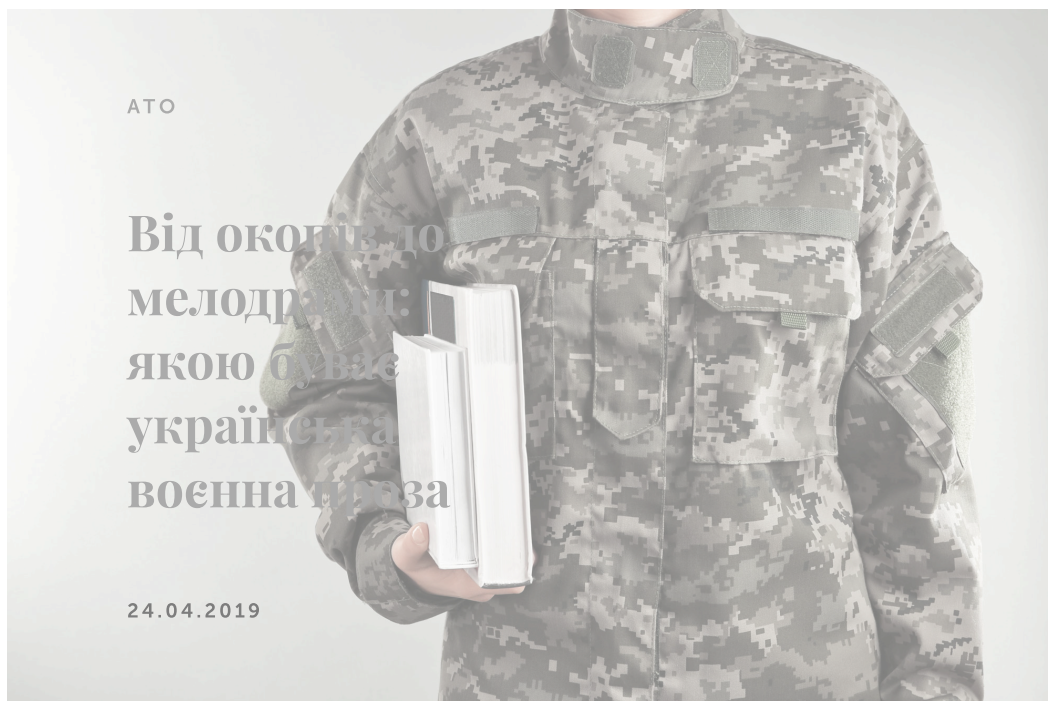

ПІДТРИМАТИ

- Новини
- Читати
- Дивитися
- Знайомитися
- Вчитися
- Тренди
- Спецпроекти
- Вітрина

АТО

ВОЄННА ПРОЗА

ОЛЕКСАНДР МИМРУК

ЧИТОМО
48 512 читачі

Стежити за сторінкою

Поширити

ПОДІЛИТИСЯ

Бачите помилку в тексті — виділяйте фрагмент та тисніть Ctrl + Enter

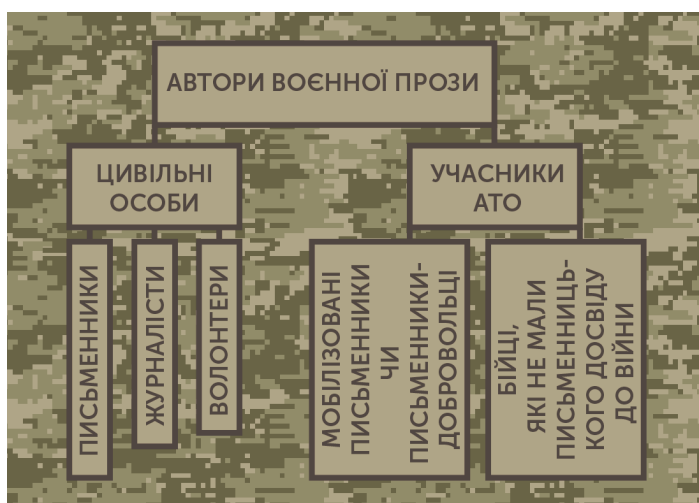
Як показує історія літератури, війна – це не лише біль, жах, руйнування та смерть, а ще й потужний каталізатор для розвитку літератури. Сьогоднішня російсько-українська війна не стала винятком. На сучасному видавничому ринку спостерігається серйозне поживлення такої літератури: протягом останніх років вийшла друком досить велика кількість різноманітних видань про події на Сході країни, серед яких важливе місце займають і твори від наших військових.

Ми вирішили відвідати лекцію про сучасну українську воєнну прозу, яку організував культурний проект [«Знай наших»](#), щоби більше дізнатися про цей пласт української літератури, її жанрову різноманітність та найцікавіших авторів.

Лекторка, **Марина Рябченко**, викладає в Інституті філології Університету Шевченка з 2010-го року. Кандидатка філологічних наук, яка вже півтора роки вивчає літературу, пов'язану з теперішньою війною на Сході України.

Хто пише і як багато

Книжок, які так чи інакше торкаються теми російсько-української війни, значно більше, ніж може здатися простому відвідувачу української книгарні. Однією із перших дослідниць, які спробували якось кількісно окреслити це явище, була **Ганна Скоріна**. Вона [склала відомий список](#) літератури про АТО, до якого потрапили близько 150-ти паперових видань, а також безліч електронних книжок та онлайн-щоденників. Тоді вона відзначала, що цієї літератури ще недостатньо для того, щоби можна було стверджувати про існування «повноцінного літературного пласта», але відтоді пройшло декілька років, тож цей список встиг значно розширитися.

Загалом це дуже різноманітні книжки, пишуть їх різні люди, серед яких є цивільні письменники, військові, журналісти, волонтери. Якщо говорити суто про написане АТОвцями, то це більш ніж 80 книжок, і це число постійно зростає. Серед них також бувають письменники, які писали й до війни. Ще одна частина — солдати, які

ніколи раніше не писали, але війна стала для них поштовхом до творчості.

Цивільні автори

Серед книжок, написаних цивільними авторами, можна виділити дві умовні категорії: книжки масової літератури та книжки «високої полиці». І не те щоби це була «дуже висока полиця», але якщо порівнювати її з масовою воєнною літературою, яка виходить зараз в Україні, то романи [«Інтернат» Сергія Жадана](#), «Довгі часи» [Володимира Рафєєнка](#) чи книжка «Літо-АТО» [Олафа Клеменсена](#) — це видання, які варто було б відділити від усього іншого.

Про книжку Клеменсена говорять якось менше, ніж про дві інші, але до масової літератури вона також належить навряд. Це метафорична рефлексія, спричинена війною та Революцією Гідності, яка певною мірою

навіть виходить за межі означення «воєнна література».

Якщо Жадан вже давно присутній в українській літературі, і ми дуже добре знаємо його бекграунд, то Рафєєнко людина відносно нова, хоча і його важко назвати дебютантом. Раніше він більше працював на російського читача, але після «Довгих часів» вже став досить своєрідним явищем саме в українській літературі.

Читайте також: [Рафєєнко: Росії довелося докласти багато зусиль, щоб я почав писати українською](#)

Інша категорія, яку ми умовно називаємо «масовою літературою», досить широка. Тут є і жанрова (фабульна) література (кіноповість «Укри» **Богдана Жолдака**, бойовик «Позивний Бандерас» **Сергія Дзюби** та **Артемія Кірсанова**), в якій активно використовуються кіношні кліше, і більш притчеві, але від того не менш масові тексти типу «Чорного сонця» **Василя Шкляра**.

Окремо треба відзначити також і мелодрами, які дуже активно розвиваються. Тут варто згадати **Галину Вдовиченко** з її «Маріупольським процесом», а також **Світлану Талан**, яка написала романи «Оголений нерв» та «Повернутися дощем». Талан авторка із Сєвєродонецька, свідок окупації міста та подальшого його звільнення. Саме про це розповідається у її першій книжці. Там вона намагається розкрити колізію, яка відбувається між людьми, що населяють одне окуповане місто, які вчора жили як одна спільнота, а сьогодні вже перетворюються на ворогів. Наступний її текст став продовженням попереднього, але вже зі зміщеними акцентами в бік драми. Усі ці книжки однозначно виділяються кіношністю у своїй описовості та розгортанні сюжету, тож можна припустити, що вони цілком придатні й для екранізації.

Написане журналістами

Протягом усього часу бойових дій на сході України, фронт відвідали чимало журналістів. Дехто з них також видав свої великі тексти про цю війну. Відразу можна згадати **Сергія Лойка** та його «Аеропорт», адже ця книжка вийшла найпершою. Багато хто з військових вважає, що це була робота на замовлення,

тому вона не може відображати дійсності війни, але це не відкидає того факту, що у суспільства був запит на таку літературу. Люди хотіли отримати якусь книжку про ці події вже зараз.

Як жанровий продукт — це, знову ж таки, типовий масовий бойовик. Головним героєм книжки є чоловік, прототипом якого став сам Лойко або переважно сам Лойко. Він мачо, він коханець, він людина, у якої за плечима серйозне бойове минуле. Там є любовний трикутник, що також традиційно для масової літератури. Та попри це книжка Лойка зіграла дуже важливу роль, адже це всесвітньо відомий журналіст, його добре знають за кордоном, і якщо взяти цю роботу і подивитися на неї з точки зору пропаганди та поширення інформації про нашу війну, то він став одним із перших, хто зробив щось подібне в культурному полі.

Читайте також: [Редактор російського «Коммерсантъ»: Інформаційна війна іде поза межею добра й зла](#)

Ще одна книжка, про яку треба обов'язково сказати, це «Повернутися з війни» **Наталії Нагорної**. Вона складається із трьох частин — із трьох окремих голосів. Перша частина написана від імені дитини, друга частина — від імені дружини, а третя від імені самого АТОвця, який намагається повернутися з війни. У цій книжці доволі просто, але водночас конденсовано, зібрано велику кількість проблем, пов'язаних із війною, про які зараз багато пишуть і говорять.

Люди, які дуже хочуть писати

До цієї категорії потрапили люди, які не мають нічого спільного з АТО, але дуже хочуть писати на цю тему. Як ми розуміємо, війна — важлива та болюча тема, і кожен хоче висловитися з цього приводу з різних причин. Але дуже часто такі тексти страждають від доволі низької як фактологічної, так і художньої якості.

Наприклад, ми можемо згадати про роман «Брати» **Василя Іванини**. До цієї книжки можна застосувати термін нацреалізм — тобто за своєю стилістикою вона дуже схожа до соцреалізму, але зі зміненим ідеологічним вектором, де все поділилося на чорне та біле. Вона розповідає про двох братів, які перебувають по різні сторони конфлікту. Один із них — український військовий, а інший опиняється у російському війську на Донбасі. Кульмінацією книжки стає зустріч братів під час допиту. Все закінчується умовним гепіендом, тому що антагоніст, після розлогих монологів свого брата, змінює свою позицію.

Ще одна книжка з цієї ж когорти — «Філософія АТО» **Григорія Дорожко**. Це збірка оповідань, в якій героїчний АТОвець, у стилі американських бойовиків, намагається помститися своїм кривдникам. В одному з епізодів головний герой закладає вибухівку у центрі Києва, а потім за його спиною лунають вибухи, на тлі яких він запалює цигарку. Тут

можна знайти кліше із найрізноманітніших кіно- та літературних жанрів.

Читайте також: [10 книг про свою війну](#)

Письменники-АТОвці

З письменників, які безпосередньо брали участь у бойових діях, хочеться у першу чергу виділити трьох: **Артема Чеха, Сергія Гридіна та Бориса Гуменюка.**

Артем Чех звертається до есеїстики. Він описує досвід інтелігента, який потрапляє в умови війни, намагається осмислити свій новий досвід та себе у цьому досвіді. Багато хто чекав від цієї книжки розкриття якихось таємниць, імен офіцерів зрадників і тому подібного, але Чех про такі речі майже не пише і навіть зазначає, що усі ці негаразди варто залишити до часу закінчення війни.

Читайте також: [Дивитися на ворога: воєнна проза Артема Чеха](#)

Борис Гуменюк «Блокпост» – це збірка новел про війну, своєрідна спроба повторити збірку «Літопис Самовидців», яка була видана після Майдану. По суті це компіляція постів із Facebook, які подекуди мають дуже різний настрій. Часом вони до чогось закликають, але, на жаль, після цих закликів більше нічого не відбувається, тому що ми починаємо читати наступний пост. Та варто відзначити, що у Facebook таке стається дуже часто, і ця кластеризація текстів є доволі очікуваною, адже дописи пишуться зараз і для теперішнього часу. Разом з тим Гуменюк-художник завжди переважає над Гуменюком-бійцем. Дуже часто автор вдається до охудожнення реального, до відтворення традиційного народного образу українського бійця, захисника своєї батьківщини.

«Сапери» Гридина, який до цього був підлітковим письменником, можливо єдина книжка із цієї когорти, у якій можна знайти кліше лейтенантської прози, з якою часом не зовсім справедливо порівнюють літературу, написану про теперішню війну. Це видання точково розкриває основні проблеми людини на війні та у військовому колективі, про які, можливо, багато пишуть інші бійці, але в різний спосіб.

Велика кількість солдатів-письменників працює в традиційних для будь-якої військової літератури жанрах щоденників та спогадів. Такі книжки корисні тим, що показують далекому від війни читачу реальність фронтових буднів, правдиво транслюють досвід, який у художній літературі зазвичай героїзується. Тут можна згадати книжки **Олександра Мамалуя** «Військовий щоденник», **Андрія Пальваля** «Савур-Могила: Військові щоденники», **Васіліси Трофимович** «Любов на лінії вогню», **Назара Розлуцького** «Нотатки мобілізованого» та інші.

Не лейтенантська проза

Коли з'явився новий пласт воєнної літератури, велика частина українських блогерів та літературознавців реанімувати термін «лейтенантська проза» і почали активно застосовувати його до цих книжок.

Але треба відзначити, що ідеологічно та якісно ці два літературних явища відрізняються. Зрозуміло, що це окопна правда, зрозуміло, що це оповідь від автора, який був на війні або безпосередньо перебував на фронті, а тексти часто позбавлені героїзації та пафосу. Та якщо загалом взяти ці ознаки, то вони характерні для будь-якої воєнної прози будь-якої країни, яка виникає після кожної війни. Те ж саме відбувалося і після Визвольних змагань, і після Другої світової війни.

Якщо говорити про відмінності, то є зрозумілим, що лейтенантська проза є такий компроміс між владою та рашніми бійцями фронту, яким дали змогу трошки «випустити пар».

Часом вони дозволяли собі розповідати навіть про якісь крамольні речі. Наприклад, у книжці «Людина і зброя» **Олеся Гончара** можна знайти загадки про загородзагони та Голодомор. Та попри це в лейтенантській прозі завжди залишалася комуністична

пропаганда, загадки про Леніна та партію та всі елементи соціалістичної літератури.

Тож ми не можемо ставити знак рівності між теперішньою воєнною літературою та лейтенантською прозою, адже вони відмінні навіть на лексичному рівні (у теперішній літературі використовується й українська, і російська мови, мат, суржик і багато чого іншого. Все це було відсутнє в лейтенантській прозі, де кожен персонаж говорив абсолютно виваженою літературною мовою). А якщо у книжці й присутня якась ідеологія, то ця ідеологія є особистою позицією автора.

Продажі та популярність

Нещодавній конфлікт довкола присутності ветеранської літератури на Книжковому Арсеналі показав, що певна частина цих авторів можуть успішно існувати й в стані ізоляції від загального літературного процесу, адже багато хто з них популяризує свою творчість у власній читацькій мережі, через аудиторію, яку вони мають завдяки блогерській чи громадській діяльності. У військових авторів є свій читач, який готовий їх слухати й купувати їхні книжки. **Сергій Сергійович (Сайгон), Григорій Обертайло, Віталій Запека, Мартін Брест** — це лише

невелика частина авторів, які стали дійсно популярними та успішними у «військовій» ніші навіть попри те, що далеко не завжди були присутніми у центрі уваги головних літмайданчиків країни та профільних ЗМІ.

1000 продано протягом першого тижня
примірників **ДИАЛОГИ С «НУЛЕЙ»**
Костянтина Машовця
(загальний тираж – 6000)

12000 продано на сьогодні
примірників **СЛІДИ НА ДОРОЗІ**
Валерія Ананьєва

Позаконкурсна номінація «Голоси героїв»
у конкурсі «Книжка року - 2018»
**Мартін Брест, Олексій Петров, Сергій
Сергійович (Сайгон)**

Зараз помітна тенденція до розширення читацької та видавничої зацікавленості воєнною літературою. Сприяють цьому і досить великі, як для української літератури, накладі найуспішніших авторів, яким можуть позаздрити відомі письменники, що працюють в інших нішах. Наприклад, книжка **Констянтина Машовця** «Діалоги з «нулів» продалася кількістю в тисячу примірників протягом першого тижня, а загальний її тираж складає 6 тисяч екземплярів. Зовсім не відстає і видання «Сліди на дорозі» **Валерія Ананьєва**, яке вже має у своєму активі 12 тисяч проданих книжок.

Сприяють популяризації воєнної літератури також літературні відзнаки та премії, особливо нещодавнє відзначення Мартіна

Бреста, **Олексія Петрова** та Сергія Сергійовича (Сайгона) на «Книжці року 2018» у позаконкурсній номінації «Голоси героїв».

В очікуванні КНИЖОК ВІД ТИХ, ХТО МОВЧИТЬ

Теперішня російсько-українська війна вже давно обросла великою кількістю цікавих та унікальних історій, але далеко не всі вони розказані. Частина бійців, які можуть стати потенційними письменниками в майбутньому, вважають, що їхній час писати про цю війну ще не прийшов. Вони чекають на закінчення конфлікту, щоби мати змогу робити більш масштабні узагальнення та аналізувати війну в цілому. З іншого боку, вже активні автори також не збираються спинятися на досягнутому, вони продовжують збагачуватися письменницьким досвідом й готують до друку нові книжки.

Все це свідчить про те, що історія нової української воєнної прози ще не закінчилася, і в майбутньому ми отримаємо більше цікавої літератури, яка з часом має вийти на ще вищий якісний рівень.

Читайте також: [Гіроакі Куромія: Історично Донбас був безстрашним центром опору](#)

ВЧИТИСЯ

АТО

ВОЄННА ПРОЗА

ПОДІЛИТИСЯ У

Цей матеріал підготовлено завдяки
вам

This publication is sponsored by the
Chytomo's Patreon community

«Читомо» — це професійне медіа про книжки і книговидання в Україні та світі. Ми залишаємось незалежними лише завдяки коштам наших донаторів. Допоможіть нам розвиватися і ставати ще кращими!

Підтримати проєкт

щомісяця

одноразово

100 €

150 €

інша сума

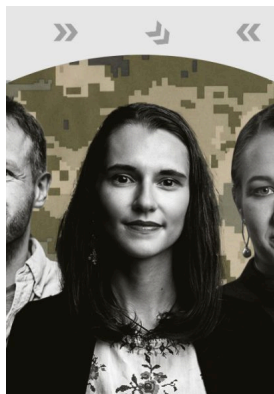
ПІДТРИМАТИ ПРОЄКТ

ЩО БІЛЬШЕ ЧИТАЄШ – ТО ШИРШІ МОЖЛИВОСТІ

ВІЙНА

Воєнна література – тепер це і є укрсучліт

АРТЕМ ЧАПАЙ

Після вибухів антивоєнні книжки втратили

АТО

«Бібліотека сержанта»: книжки, які має прочитати кожен

ВОЄННА ПРОЗА

Військовий щоденник ветеранки АТО стане